

Kuo gera demokratija?

04-09-30 Holger Lahayne

Dabar jau net didžiausiems optimistams turėtų būti akivaizdu, kad demokratija mūsų šalyje neturi nors šiek tiek tvirtesnių šaknų.

Jeigu neįvyks gelminis šalies demokratizavimas ir nebus realiai, o ne vien žodžiais atsigręžta į tai, kas vadinama Vakarų pasaulio vertybėmis, Lietuva liks užguita, atsilikusi ES provincija.

V. Radžvilas ("Veidas", Nr. 32 2004)

"Veido" komentatorius filosofas V. Radžvilas, kaip visuomet, labai kritiškas ir skeptiškas. Tačiau neskubėkime jo minčių atmesti, nes jis neabejotinai žino, apie ką kalba. Jau vien dėl to, kad Lietuvos atgimimo ir demokratėjimo procese dalyvauja nuo pat pradžių kaip buvęs Sąjūdžio veikėjas ir Liberalų sąjungos įkūrėjas. Šiuo metu jis dėsto VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute.

Objektyviai žiūrint, be jokios abejonės, demokratija Lietuvoje funkcionuoja: jau įvykę daugybė laisvų, praėjusių be didesnių nesusipratimų, rinkimų į Seimą, savivaldybes, į Prezidento postą, netgi ir į Europarlamentą. Lietuva priimta į Vakarų demokratiškas valstybių klubą (Europos Taryba, ES, NATO). Demokratijos ir teisinės valstybės funkcionavimą įrodė ir didysis Pakso skandalas.

Tačiau pagrindo didesniajam optimizmui dar trūksta. Lietuvoje vis dar per stipri nedemokratiškas laikų nostalgija, vis dar per daug gyvas noras turėti "vadą" ir jo valdomą valstybę. Tyrimai rodo, kad daugiau kaip pusė Lietuvos gyventojų yra patenkinti demokratine santvarka, tačiau dar trečdalis mano, kad demokratija nėra tinkama santvarka tvarkai valstybėje palaikyti. Net 41,5 proc. nusiteikę balsuoti už politikus, ketinančius radikalai keisti dabartinę politiką. Rimtą rūpestį kelia tas faktas, kad tarp žmonių labai populiarūs ypatingu nedemokratiškumu pasižymintys politikai kaip R. Paksas bei miglotų pažiūrų ir principų populistai kaip V. Uspaskichas. Pastarasis pagal populiarumą mūsų valstybėje yra antras, o Paksas vis dar ketvirtas. Viena paguoda, kad bene didžiausias Lietuvos demokratas Prezidentas V. Adamkus dar neaplenktas. Tačiau liūdna, kad kiti laiko ir darbų patikrinti valstybininkai ir demokratai kaip A. Kubilius nesusilaukia nė pusės tiek visuomenės palankumo.

Bendrai sudėjus visus Lietuvos demokratijos metus, jų tebus tik 21 (7 prieškario metai, 1919–1926 ir 14 nuo 1990-ųjų). Mūsų demokratijos dar laukia ilgas ir sudėtingas kelias. Kokie gi tie demokratijos šaknis labiausiai stiprinantys veiksniai? Vienas iš svarbiausių, žinoma, yra geras valstybės valdymas. Bet jis niekaip nebus geras, jei nevyks, kaip teigia Radžvilas, esminiai mąstymo, vertybių ir įsitikinimų pasikeitimai, kurie ir sudaro demokratijos pagrindą. Jei tie pasikeitimai vyks, atsiras daugiau demokratų (ir tarp krikščionių), drauge didės skaičius suvokiančių, kad demokratijai alternatyvos nėra.

Kuo gi gera ir kuo bibliška yra demokratija? Atsakymui penkios esminės tezės.

1) Demokratija nėra tobula valdymo forma

Britų premjeras Winstonas Churchillis 1947 metais yra pasakęs: "Kartą girdėjau sakant, kad demokratija yra blogiausia valdymo forma – neskaitant visų kitų žmonijos išbandytų per istoriją". Šiame pajuokavime glūdi labai svarbi mintis, kad demokratija jokiū būdu nėra tobula. Demokratija turi trūkumų, yra pažeidžiama, gali virsti daugumos diktatūra ir yra nuolat taisytina – tai absoliučiai akivaizdūs dalykai. Demokratija net nėra tiesiogiai įtvirtinta Dievo! Bet vos tik imame ieškoti alternatyvų, iškart pamatome demokratijos pranašumus. Johnas Stottas

apibendrina iš krikščioniškos pusės:

"Išties demokratija yra išmintingiausia ir saugiausia iš iki šiol išbandytų valdymo formų, ir būtent dėl to, kad atspindi žmogaus prieštarumą. Viena, ji atsižvelgia į kūrinį (t. y. pripažįsta žmogaus orumą), nes yra pagrįsta balso teise ir tautos valdymu. Antra, demokratija paiso nuopuolio (t. y. atsižvelgia į žmogaus prigimties sugedimą), nes nesutelkia valdžios vienose rankose ir remiasi valdžių padalijimu..." ("Issues Facing Christians Today").

Teologas Reinholdas Niebuhras priduria: "Žmogaus polinkis į teisingumą daro demokratiją įmanomą. Žmogaus polinkis į neteisę padaro ją būtiną". Taigi demokratija nėra ta tobuloji valdymo forma, kuri leistų sukurti tobulą valstybę. Bet mums, krikščionims, to ir nereikia, nes "tobulos visuomenės žemėje utopija yra šėtoniška iliuzija ir pagrindinis biblinio realizmo priešas" (G. Huntemann, "Gottes Gebot oder Chaos").

2) Kas yra demokratija?

Žodis "demokratija" kilęs iš graikų kalbos ir reiškia tautos valdymą (*demos* – tauta, *kratein* – valdyti). Šiuo žodžiu buvo vadinama V a. pr. Kr. pabaigos Atėnų valdymo forma. Išties tuo metu šiame mieste-valstybėje buvo praktikuojamas tautos valdymas pačia tiesiausia to žodžio prasme. Visi laisvi piliečiai (deja, maždaug tik 20 proc. visų gyventojų!) turėjo teisę dalyvauti politiniuose debatuose ir burtų keliu patekti į valstybės tarnybą. Aristotelis šitaip apibrėžia to meto atėniečių principą: "Geriausią nebūti niekieno valdomam; bet jeigu tai neįmanoma, tuomet – besikeičiančios valdžios". Angela Pabst paaiškina:

"Iš tiesų demokratija tam tikra prasme savyje paneigia politinę valdžią. Antikoje tai reiškė, kad kiekvienas visuomenės narys vyras yra ne abstraktus objektas, bet būtent valstybinės veiklos subjektas, ne vien valdomas, *archomenoi*, bet ir valdantis, *archontes*... Šia prasme demokratija buvo visų piliečių pakaitinio dalyvavimo valstybės valdyme sistema, nuolatinė valdomųjų ir valdančiųjų kaita" ("Die Athenische Demokratie").

Kadangi Atėnų demokratija tikrai turi savotiško antivalstybiškumo, todėl, vertinant bibliškai, nėra labai pozityvi. Biblijoje valdomųjų ir tautos valdovų buvimas toli gražu nėra neigiamas dalykas. Be to, antikinis valdymo laisvės ir kaitos idealas šiandien yra beveik visiškai neįmanomas.

Ir dar: Atėnų demokratija galėjo funkcionuoti tik todėl, "kad Atėnuose, be politinėje veikloje dalyvaujančių ir tuomet jokių darbų nedarbančių piliečių, buvo daugybė moterų, beturčių ir vergų, kurie, neturėdami teisės dalyvauti valdyme, atlikdavo visus būtinus darbus" (A. Pabst).

Tokio tautos valdymo, koks buvo Atėnuose, šiandien nerastume nė vienoje didesnėje pasaulio valstybėje. Todėl, jei žiūrėtume griežtai pagal Aristotelio teiginį, tai demokratiją šiais laikais nėra. Mūsų laikų demokratijas Aristotelis galėtų pavadinti aristokratijos ("geresnųjų valdžios") ir demokratijos mišiniais. Tad kokia prasme apie demokratiją tikėtų kabėti šiandien?

Galimi du atsakymai. Pirmas, kad iš šiuolaikinių modernių demokratinų teorijų pirmiausiai paminėtina *identiteto teorija*. Pagal ją valdantieji orientuojasi į palyginti vieningą tautos valią, vadinamąją "visuotinę valią" (J.J. Rousseau), kurią pasižada įgyvendinti. Šioje teorijoje nuo asmenų identiteto (kaip Atėnuose) pereinama prie valdančiųjų ir valdomųjų idėjinio identiteto. Per valdančiuosius valdo tautos valia. Pagal identiteto teoriją demokratija gali būti realizuojama tik ten, kur vykdoma tautos valia ir siekiama visuotinio gerbūvio.

Teoriškai šis principas galbūt gana geras, tačiau praktikoje atsiskleidžia daugybė trūkumų. Tuo įsitikinti neseniai galėjome ir mes patys: Paksas su savo partija per Prezidento rinkimus elgėsi būtent pagal minėtąją teoriją. Jis be

perstojo apeliavo į tautos valią, į tariamą vienybę su tauta, nuolat kartojo, kad tauta norėjo tokio Prezidento. "Tauta" buvo keliama kaip aukščiausia vertybė, aukštesnė už teismus ir netgi už jai atstovaujantį parlamentą. Tačiau prie viso to prisidėjo dar viena problema, kai paaiškėjo, kad tikrai "vadas" "identifikuojasi" su tauta, o pati tauta, arba didelė jos dalis su "vadu" "nesiidentifikuoja". Beje, tokiuose identifikaciniuose procesuose pamatuoti tautos valią yra labai sudėtinga.

Prisiminkime sovietinius laikus, kai partijos, darbininkų elitas nuolat kartodavo gerai suprantas tautos valią ir net kalbėdavo apie "tautos demokratiją". Būtent identiteto teorija skatina iškilti stiprius vadus arba partijas, kurie ima didžiulius perpratę tautos interesus ir galintys beveik tobulai juos įgyvendinti. Tačiau, kaip matysime, ne tautos valia yra visų svarbiausia (vėliau apie tai daugiau), o teisė (tą Pakso skandale patvirtino ir Konstitucinis teismas). G. Huntemannas griežtai priduria, kad "valstybė iškrypsta, kai savo įsipareigojimų pagrindu ima laikyti ne teisę, o tautą".

Antrasis demokratijos modelis – *konkurencijos teorija*. Ši teorija įgyvendinama visose Vakarų parlamentinėse demokratijose. Joje orientuojamasi ne į visuotinę tautos valią, o būtent elgiamasi daug realistiškiau, t. y. paisoma įvairių interesų. Įvairūs interesai realizuojami per įvairias partijas. Partijos kaupia skirtingus interesus ir sudaro sąlygas jiems konkuruoti pirmiausiai tarppartiniame lygmenyje, paskui parlamentiniame. Interesų pergalė kartais nebūna susijusi su 'tautos valia', nors visuomet siekiama geriausių sprendimų. Pagal šią teoriją valdo tautos išrinktieji, kurių buvimas valdžioje priklauso nuo rinkimų. Tauta vieniems leidžia valdyti ilgą laiką, o kitus, jos manymu, netinkamai valdančius, atšaukia per rinkimus. Iš to kilęs ir įžymusis K. Popperio demokratijos apibrėžimas: "Demokratija yra būdas nekruvinu keliu nuversti valdovą". (Kalbant apie valstybės valdymo formas, reikia klausti ne kas turi valdyti (Platonas), o "koku būdu galime sutvarkyti politines institucijas taip, kad blogi ar nemokšiški valdovai negalėtų padaryti pernelyg daug žalos?" ("Atvira visuomenė ir jos priešai", p. 130).

Konkuruojant interesams ir pažiūroms, labai svarbų vaidmenį parlamentinėse demokratijose vaidina diskusijos ir debatai (smarkiai nekenčiami radikalių identiteto teorijos atstovų fašistų ir komunistų). Nei diskusijos, nei debatai nėra vertingi, jeigu jais nepasiekama dialogo ir kompromiso. Kadangi "vieningą liaudies valią" suformuoti sunku, tai būtina daryti interesų išlygas, kurios atneštų didžiausią naudą. Hannesas Steinas rašo: "Parlamentinė demokratija yra nuolatinis pilietinis karas, kuris niekada neįvyksta; kitaip tariant, demokratija egzistuoja, nes yra palaikoma tam tikro tramdančio ritualo" ("Moses und die Offenbarung der Demokratie"). Steino minimas ritualas yra parlamentinės žaidimo taisyklės, kurios nedalyvaujančiam, o tik iš šalies stebinčiam piliečiui atrodo labai nedemokratiškos. Todėl Steinas dar priduria:

"Demokratija yra sunkus darbas, susidedantis iš balsavimų, svarstymų, nuobodžių kabinetinių intrigų, varginančių kompromisų ieškojimų. Žmogui iš pašalės kartais net sunku suprasti, kas vyksta. Tačiau būtų tiesiog fatališkai eretiška manyti, kad liaudies balsas gali be viso to apsieiti ir skambėti tiesiai be vertimo. Apsieiti be to neįmanoma! Lengvesnių kelių nėra..."

Iš istorijos žinome daug bandymų susirasti lengvesnius kelius. Tai ir tokių diktatorių kaip Mao, Stalino ar Hitlerio įsivaizdavimas, esą jie įkūnija tautos valią, yra stačiai susilieję su tauta. Tačiau, Steino nuomone, toks betarpiškumas veda ne kur kitur, o į "pačią žemiausią stabmeldystės formą" – asmenybės kultą.

3) Teisės viršenybė ir teisinė valstybė

Demokratiją galima įvardyti ir kaip laikinai išrinktų tautos reprezentantų valdžią. Geriausiu atveju jie išrenkami laisvais ir lygiateisiais rinkimais. Bet patys savaime tie rinkimai dar negarantuoja tikrai demokratiško šalies valdymo. Štai pavyzdžiai. Turkijoje yra laisvi rinkimai, parlamentas, bet demokratija netobula, tas pats pasakytina,

be abejo, ir apie Rusiją. Ko trūksta šioms šalims? Jos nėra tikros *teisinės valstybės*. Teisė ir įstatymai čia turi tik ribotą galią.

Teisinė valstybė yra demokratijos šerdis, o ji – Izraelio "išradimas". Mat Izraelis buvo pirmoji valstybė pasaulio istorijoje, visiškai valdoma įstatymų. Apie 1400 m. prieš Kristų prie Sinajaus kalno Mozė gavo iš Dievo Įstatymą, Torą, kurią privalėjo paskelbti tautai. Jo pradžia, Dešimtį Dievo įsakymų Iš 20, žino dauguma krikščionių.

Pakartoto Įstatymo knygoje yra gera visų tų įsakymų santrauka. Jau vien iš Įst 4,1–8 aiškėja, kad Dievo sąjungos su Izraelio tauta pagrindas yra Įstatymas. Teisė yra virš visko; ne valdžia ir jėga puošia tautą (eil. 8). Vadovas Mozė nevaldė savo tautos – valdė Įstatymas. Įstatymai nulėmė visas žmonių gyvenimo sritis. Daugelyje Biblijos vietų sakoma: laikykitės to, vykdykit įstatymus!

Šį principą apibūdinančią sąvoką "Rex lex" (įstatymas yra karalius) XVII a. suformulavo britas Samuelis Rutherfordas (angliškai the *Rule of Law*). V. A. von Hayeko knygos "Kelias į gerovę" pratarmėje A. Degutis rašo: "Demokratija yra ne ta valdžia, kuriai daugumos balsavimu suteiktos neribotos galios, o ta valdžia, kurios galias riboja visiems privalomi ir nešališki įstatymai". Pirmoji jo teiginio dalis atspindi Putino "demokratūrą", o antroji – vakarietišką demokratiją.

Skeptikas galėtų paprieštarauti: kas gero iš tų įstatymų? Norint į tai atsakyti, pirmiausia reiktų išsiaiškinti, kam apskritai jie reikalingi? Visų pirma įstatymų reikia apsaugoti silpniesiems. Stiprieji "savo teisėmis" ir taip pasirūpina, iš bėdos jie išsiverstų ir visai be įstatymų. O silpnieji priklauso nuo teisės ir įstatymų. Šis principas tobulai įgyvendintas Senajame Testamente. Štai tik keletas vietų iš Pakartoto Įstatymo knygos:

10,17–19: našlaičių, našlių ir svetimšalių teisės ir apsauga;

14,28–15,2: kiti socialiniai potvarkiai;

19,14–21: keli liudytojai privalo garantuoti, kad vienas liudytojas nieko neapšmeiš. Apšmeižtasis kaip silpnesnis turi būti apsaugotas nuo melagingų kaltinimų;

21,10–14 – karo belaisvių apsauga. Draudžiama belaisves prievartauti ir išvaryti, liepiama jas vesti, leisti joms apraudoti savo šeimas;

24,14–15: apie darbo teisę. Nuskurdusiam padieniui darbininkui privaloma iš karto atlyginti;

24,17–21: kiti socialiniai potvarkiai silpnųjų labui;

25,13–16: apie prekybos teisę. Griežtai draudžiama falsifikuoti svorius ir matus dėl žalos pirkėjui.

Įdomus tekstas yra 25 skyriaus pradžioje: draudžiama bausti vien pataikaujant valdovui ar kitų įbauginimui. Kaltė turėjo būti įrodyta, o po jos iš karto turėjo sekti bausmė. Įdomu tai, kad ir nubaustasis buvo saugomas Įstatymo. Jo bausmė privalėjo būti aiškiai apibrėžta, o ne savavališka. Šiandien dauguma teksto teiginių mums atrodo aiškūs ir savaimė suprantami, tačiau tuo laiku beveik visos aplink Izraelį buvusios valstybės laikėsi visai kitokių papročių.

Štai romėnų veiksmai nukryžiuojant Jėzų: Pilotas žinojo, kad Jėzus nekaltas, bet jis vis tiek turėjo "teisę" jį pasmerkti myriop. Net jeigu kas nors Romoje būtų įrodęs, jog šis Galilėjos gyventojas nekaltas, nieko tai nebūtų pakeitę. Kareiviams taip pat buvo leista visiška savivalė – pasmerktieji vykdant bausmę buvo neapsaugoti, todėl daugelis jų dar nenukryžiuoti mirdavo nuo kareivių smurto.

Taigi tam tikra prasme Izraelis buvo tikra konstitucinė valstybė. Nepamirškime – antikos laikais! Tačiau būtina pridurti ir pabrėžti, kad teisė ir konstitucija visada privalo paklusti Dievo tvarkai. Demokratija visą laiką privalo išlikti Dievo įstatymui atskaitinga demokratija. Šis principas įtvirtintas ir kai kurių valstybių konstitucijose, pavyzdžiui, Vokietijos: "Suvokdama savo atsakomybę prieš Dievą ir žmones... vokiečių tauta... išleido šį pagrindinį

įstatymą". Gaila, tačiau Lietuvos Konstitucijoje tokios formuluotės, kurioje atsispindėtų atsakomybė Dievui, nėra.

4) Lygybė ir žmogaus orumas

Kiekvienas atskiras asmuo yra svarbus ir vertingas, turi savo vertę, orumą, atsakomybę ir teises. *Kiekvienas asmuo!* Šiandien šis principas mums atrodo kone savaime suprantamas, bet nuo Antikos laikų iki pat praėjusio šimtmečio daugumoje valstybių individas, atskiras žmogus buvo niekinamas. Tauta, rasė, valstybė arba klasė buvo viskas – bet tik ne žmogus. Komunistinės "liaudies demokratijos" jau vien dėl to nebuvo demokratinės visuomenės, kad atskiri žmonės jose nedaug ką reiškė ir buvo silpnai apsaugoti.

Vienas iš individo niekinimo požymių – toleruojamas žmonių žudymas. Pavyzdžiui, antikoje beveik visur buvo leidžiama žudyti kūdikius ir daryti abortus; vaikų aukojimas Viduržemio jūros Rytuose buvo įprastas dalykas. Erodo įsakymas išžudyti kūdikius netrukus po Jėzaus gimimo nė kiek neperžengė šitų rėmų. Komunistinės diktatūros atvirai sankcionavo klasės priešų, o naciai – "žemesniųjų" rasių sunaikinimą.

Tačiau Izraelio tauta smarkiai skyrėsi iš tuometinio konteksto. Tik Izraelyje buvo uždrausta daryti abortus, žudyti nepageidaujamus vaikus ir aukoti žmones. Izraelitai gerbė kiekvieną žmogų, nes jų Įstatymas skelbė, kad visi yra sukurti Dievo ir kiekvienas jo kūrinys yra panašus į Kūrėją, todėl "labai geras" (Pr 1,27. 31). Ši pamatinė kiekvieno asmens charakteristika sudaro žmogiškojo orumo pagrindą.

Nieko panašaus nerastume kitose antikos kultūrose. Net humanistai graikai iš tikrųjų daugumos žmonių visiškai nevertino. Negraikus jie vadino barbarais (barbaroi), t.y. net kalbėti deramai nemokančiais, taigi žemesniais už žmogų. Vergų jie iš viso nelaikė žmonėmis. Vien Aristotelis su nuolaida prasitarė, kad vergai vis dėlto kažkuo primena žmones. Moterys ir vaikai tebuvo tik tarpinės būtybės tarp žmogaus ir gyvulio. Tiesa, vaikai, žinoma, tik berniukai, turėjo šansų išaugti į tikrus žmones, kadangi graikai žmogumi laikė tą, kuris turi protą. Pagal šį įsitikinimą vaikų protas yra bręstantis, todėl jie gali *tapti* žmonėmis.

Izraelitai visus sluoksnius – taip pat ir moteris, vergus bei vaikus – laikė visaverčiais žmonėmis. Kiekvienas atskiras žmogus buvo atsakingas prieš Dievą! Paplitęs pasakymas, kad Senajame Testamente svarbi tauta ir giminė, o Naujajame – svarbus atskiras žmogus, nepasitvirtina, nes Įst 24,16 teigia ką kita: "Tėvai nebus baudžiami mirtimi už savo vaikus nei vaikai bus baudžiami už tėvus. Tik už savo paties nusikaltimą žmogus gali būti nubaustas mirtimi". Nuo pat pasaulio sukūrimo pradžios kiekvienas individas svarbus Dievui, atsako prieš jį ir todėl gali būti kaltas. Atskiro žmogaus kaltė visų pirma sudaro jo individualumo pagrindą.

Įst 29,9–12 rašoma: "Šiandien visi stovite čia, Viešpaties, savo Dievo, akivaizdoje, giminių vadai, seniūnai ir apskaitininkai, visi Izraelio vyrai, vaikai ir žmonos, net ateiviai..." Sandorą su Dievu sudaro ne vien religinis elitas ir ne vien tik vyrai, o visa tauta, net esantys joje svetimšaliai.

Tas pats pabrėžiama ir įsakyme apie Palapinių šventės šventimą: "Susirink žmones – vyrus, moteris, vaikus ir ateivius, gyvenančius tavo miestuose, kad išgirstų ir išmoktų Viešpaties... Įstatymo žodžio" (Įst 31, 12). Tais laikais toks įsakymas buvo tikra revoliucija! Kad moterys, vaikai ir svetimšaliai skaitytų Įstatymą ir jį suprastų, graikams atrodė absoliučiai neįsivaizduojama.

Vokietijos Krikščionių demokratų sąjungos politikas Heineris Geissleris apibendrina:

"Graikų valstybės mokyme, kaip ir totalitarinėse diktatūrose, trūksta idėjos apie nuo valstybės nepriklausomą, neliečiamą žmogaus orumą... Tik konstituciškai įtvirtinus žmogaus orumo neliečiamumą ir iš to kylančias žmogaus teises, įsitvirtino ir moderni, laisva ir teisinė demokratija" ("Was würde Jesus heute sagen? – Die politische

Botschaft des Evangeliums").

Britų teologas Johnas Stottas apie krikščioniškas šaknis ir žmogaus vertės aktualumą viename interviu teigia: "Vienas iš pagrindinių marksizmo ir krikščionybės skirtumų yra susijęs su žmogaus prigimties samprata. Ar žmogus iš esmės vertingas ir dėl to turi būti gerbiamas, ar toji vertė priklauso tik nuo valstybės, dėl kurios jis gali būti išnaudojamas? Dar paprasčiau: ar žmonės tarnauja įstaigai, ar įstaiga žmonėms?

Manau, šiuo atžvilgiu Marksas ir Jėzus iš esmės skiriasi. Jėzus kalba apie absoliučią, esminę žmogaus vertę; Marksas sako – ne, ta vertė priklauso tik nuo valstybės. Taigi didžioji krikščioniškoji vertė, kurią reikia įtvirtinti kiekvienoje situacijoje – ne tik posovietinių Baltijos šalių situacijoje – yra žmogaus vertė. Žmonės panašūs į Dievą. Mes sukurti pagal Dievo atvaizdą ir pavidalą. Todėl turime absoliučią vertę, esminę vertę, dėl kurios žmogaus gyvenimas turi būti gerbiamas. Tai aktualu begalėje situacijų – abortai, eutanazija, disidentų traktavimas, kaliniai, nedarbas, aplinka ir t. t. – visa tai susiję su esmine pagal Dievo atvaizdą sukurto žmogaus verte" ("Prizmė", 97/4).

Bet kad ir didieji demokratijos bastionai kartais smarkiai pažeidžia žmogaus garbę ir orumą sulaužydami žmogaus teises, liudija neseni kalinių kankinimo Kuboje (JAV Gvantanamo karinė bazė) ir Irake skandalai. Amerikiečiai, kurių, rodos, kraujuje turėtų tekėti pagarba žmogaus teisėms, ima ir žiauriausiu būdu sutrypia jas. Jie be jokių skrupulų pažeidžia Ženevos Konvenciją, pavadindami kai kurias žmogaus teises "senamadiškomis" – ir tuo pat metu kaip pavyzdinė valstybė ir "God's own country" tikisi pasaulyje išplėsti demokratiją!.. Prisidengdami kova su terorizmu, amerikiečiai išskėlė savo interesus virš žmogaus teisių. Kokią demokratiją jie nori plėsti, kai visas pasaulis sužino, kad Gvantanamo bazės kalėjime leidžiama kalinius kankinti staigia temperatūros kaita, maisto ribojimu, nuolatinio galvos apdangalų dėvėjimu, izoliacija šaltose vienutėse neduodant drabužių, pjudant šunimis. Dar baisesni vaizdai pasaulį pasiekė iš Irako.

Vienas iš svarbiausių demokratijos elementų yra *lygybės principas*. Prieš įstatymą visi lygūs ir įstatymai galioja visiems. Europoje to pasiekta irgi tik XX amžiuje. Lygybės principo šaknys glūdi Senajame Testamente. Žydų visuomenėje nebuvo jokių privilegijuotų sluoksnių, jokių kilmingųjų ar ko nors panašaus. Būta tarnybų, vėliau vadų, vargšų bei turtingųjų, o per tai ir nelygybės visuomenėje. Bet įstatymai galiojo visiems vienodai, net ir užsieniečiams ar vergams. Žinoma, kad tai susiję su tuo, jog izraelitai patys buvo vergų tauta, kai Dievas išvedė juos iš Egipto.

Visus valdo įstatymai ir teisme su visais būtina elgtis vienodai. Pagrindimui keletas vietų iš Pakartoto Įstatymo knygos:

- 1,17: teisme negali būti šališkumo, negalima teikti pirmenybės turtingiesiems ar skriausti vargšų;
- 10,17: Dievas nežiūri į asmenį, t.y. teisės matas nėra luomas, valdžia ar asmens padėtis;
- 16,18–20: nurodymai teisėjams; jie turi skelbti tikrą teisę, niekam neteikti pirmenybės ir nebūti paperkami;
- 17,14–20: įstatymas karaliui; karalius pats turi žinoti įstatymus ir jų laikytis.

Idėja, kad valdovas kaip ir visi kiti privalo paklusti Įstatymui, tais laikais buvo revoliucinga. Bet kuris Egipto, Persijos, Babilono ar Romos valdovas būtų pasakęs, kad jis pats yra įstatymas. Naujaisiais laikais privalomas valdovų paklusnumas įstatymui buvo pradėtas įgyvendinti tik XIX amžiuje.

Tačiau prievolė paklusti Įstatymui niekaip negarantuoja paklusnumo. Iš Senojo Testamento žinome, kad daug Izraelio karalių sąmoningai laužė įstatymus ir piktnaudžiavo valdžia. Tik skirtumas nuo kitų kultūrų valdovų buvo tas, kad už tai jie visuomet susilaukdavo bausmės. Štai pora įdomių pasakojimų:

2 Sam 11–12 pasakojama apie Dovydą ir Batšebą. Dovydas išvysta kario Ūrijos žmoną Batšebą, ir jos įsigeidžia.

Batšeba nuo jo pastoja, ir Dovydas nusprendžia atsikratyti jos vyro jį nužudydamas. Antikos kultūrose tai jokia problema. Bet tik ne Izraelyje. Pranašas Natanas atvyksta pas Dovydą ir drąsiai išrėžia jam, kad karalius neturi teisės šitaip elgtis. Už tai Dovydas skaudžiai baudžiamas.

Antrasis pavyzdys 1 Kar 21. Karalius Ahabas geidžia puikaus vynuogyno. Deja, vynuogynas priklauso Nabotui. Ahabas mėgina įsigyti vynuogyną teisėtai, bet Nabotas atmeta jo pasiūlymą. Vien tai, kad pasiūlymas atmetamas, rodo, jog Ahabas ir Nabotas teisės požiūriu buvo viename lygmenyje. Karalius negali savo piliečio priversti parduoti turtą. Tuomet į izraelitų teisinius santykius įsikiša Ahabo žmona pagonė Jezabelė. Ji apšmeižia Nabotą, ir šis užmušamas akmenimis. Ahabas gauna geidžiamą vynuogyną. Kaip ir Dovydą, Ahabą aplanko pranašas ir paskelbia griežtą Dievo bausmę. Karalius pasikėlė virš Įstatymo, ir tai negali likti be pasekmių. Jis negailestingai pasinaudojo silpnėsniuojū, o silpnųjų išnaudojimą Dievas laiko piktadaryste.

Šie pavyzdžiai gerai atskleidžia biblinę lygybės sampratą. Matome, kad kalbama ne apie absoliučią lygybę ir ne apie socialinę, turtinę, pareiginę, tarnybos ar sugebėjimų lygybę. Kalbama apie dvasinę-religinę lygybę (visi lygūs prieš Dievą), apie sukūrimo tvarkos lygybę (visi yra Dievo kūriniai su savo verte ir orumu) ir politinę-teisinę lygybę. Biblinė lygybė yra visų pirma žmogų ginanti nuostata. C. S. Lewisas teigia: "Lygybės aš nelaikau savaime geru dalyku, kaip tai pasakytina, pavyzdžiui, apie išmintį ar laimę... Teisinė ir politinė lygybė yra absoliuti būtinybė mūsų sugedusiame pasaulyje apsiginti nuo žiaurumo".

5) Kontrolė, valdžios padalijimas ir rinkimai

Žmogus yra puolusi būtybė, dėl to linksta į blogį. Todėl ne tik prasminga, bet ir neišvengiamai būtina yra valdžios kontrolė. C. S. Lewisas taikliai pastebi: "Aš esu demokratas, nes tikiu nuopuoliu... Žmonija taip sugedusi, kad jokiam asmeniui negalima patikėti neribotos valdžios". Šią mintį galima pratęsti dar XIX a. suformuluota A. de Tocqueville'o pastaba: "Nėra tokios valdžios visoje žemėje, kuri savaime turėtų tiek pagarbos ar šventų įgaliojimų, kad galėtų veikti laisvai ir nekontroliuojamai" ("De la Democratie en Amerique").

Valdžios kontrolė visose demokratinėse valstybėse vyksta trimis lygiais (ketvirtasis – spauda, kad ir kaip svarbus, telieka šįsyk praleistas). Pirmasis iš trijų yra valstybės ir valdžios atsakomybė prieš Dievą. Rom 13, kur kalbama apie krikščionių santykį su valstybe, Paulius pradeda žodžiais: "Kiekvienas žmogus tebūna klusnus viešajai valdžiai, nes nėra valdžios, kuri nebūtų iš Dievo, o kurios yra, tos Dievo nustatytos". Taigi visos valdžios yra iš Dievo. Jis sukuria valdžias ir yra aukščiausias bei galutinis suverenas. Jn 19, 11 Jėzus pripažįsta Piloto valdžią, tačiau čia pat ją ir apriboja: "Tu neturėtum man jokios galios, jeigu tau nebūtų jos duota iš aukštybių". Dievo suverenumą ir buvimą virš visų pasaulio valdžių Raštas liudija ne vienoje vietoje. Štai Ps 89,19: "Juk nuo Viešpaties priklauso mūsų skydas, nuo Izraelio Šventojo – mūsų karalius"; arba Pat 8,15: "Per mane viešpatauja karaliai ir valdovai leidžia teisius įstatymus".

Kiekvienas geras valstybės vadovas bei visi valdžios atstovai turėtų šiuos dalykus žinoti, suprasti ir jų paisyti. Turėtų pripažinti atsakomybę prieš Dievą, nors jaučiasi išrinkti tik tautos ar jos atstovų. Karalių įstatyme Įst 17, 15 rašoma, kad nors karalių ir išsirenka tauta, bet rinkimuose tuo pačiu metu dalyvauja ir Dievas. Tą liudija 1 Sam 12,13: "Puiku, *Viešpats paskyrė* jums karalių! Žiūrėkit, štai karalius, kurį *išsirinkote*, kurio prašėte". (Apie atsakomybę žr. 2 Met 19, 6–7; Jer 22, 1–6; 27, 5–8; Dan 2, 21.37; 4, 14; 5, 18).

Vadovų atsakomybę prieš Dievą pabrėžia duodama priesaika. Išskyrus patį Dievą, visi prisiekia aukštesniais arba pačiais aukščiausiais dalykais. O Dievas, "neturėdamas kuo aukštesniu prisiekti" (Hbr 6, 13), prisiekia savimi. Giliau žiūrint, priesaika be kreipimosi į Dievą yra beprasmė. Senajame Testamente nėra mums įprastų priesaikų, tačiau sudaromos sandoros, pavyzdžiui, tarp karaliaus ir tautos atstovų (2 Sam 5, 3–5), kur yra prisiekama.

Kaip jau minėta, valdžios atsakomybė prieš Dievą kai kuriose valstybėse atspindima jų pamatinėse nuostatose – konstitucijose. Labai gaila, tačiau tam vietos neatsirado ES Konstitucijoje. M. Mosebachas rašo:

"Valstybė, savo Konstitucijoje paminėdama Dievo vardą, apsiriboja pati save, kad nemanytų galinti viską, kam yra pajėgi. Dešimties įsakymų Dievas savo reikalavimu neturėti kitų dievų, o tik jį vieną, uždraudžia valstybės bei visuomenės sudievinimą, kuris smarkiai paplito tik XX amžiuje. Dešimties įsakymų Dievo vardo minėjimas Konstitucijoje patvirtina, kad teisės pamatai nėra nei visuomenės, nei įstatymų leidėjų, nei įspūdingos daugumos kūrinys, o yra duoti ir nepriklauso nuo daugumos susitarimo. Dievo vardo minėjimas Konstitucijoje yra pripažinimas, kad valstybė pašaukta ne kurti teisę [pagrindines žmogaus teises], o tik ją ginti" ("Die Welt", 2004 06 10).

Antras kontrolės lygmuo yra kiti valstybės organai. Vienas iš jų – parlamentas, kuris kaip įstatymų leidėjas kontroliuoja vykdomosios valdžios – vyriausybės darbą. Kitas – teismai, prižiūrintys valstybės tarnautojų ir institucijų veiklą (Pakso skandale kontrolės funkcijas būtent ir atliko Konstitucinis teismas bei parlamentas).

Vakarų demokratijose valstybės valdžia yra sąmoningai padalyta į daugelį viena nuo kitos daugiau ar mažiau nepriklausomų institucijų siekiant išvengti valdžios koncentracijos bei piktnaudžiavimo ja. Valdžios padalijimo principą pirmasis suformulavo Charles de Montesquieu (1689–1755) savo veikale "De L'Esprit des Lois" (1748).

Montesquieu tikslas buvo apriboti iki tol buvusią absoliutinę karaliaus valdžią. Tačiau iš principo jis neatrado nieko naujo, o tik patvirtino tai, kas prieš pustrėčio tūkstančio metų buvo praktikuojama Izraelyje. Izraelitai, turėdami Dievo Įstatymą, seniai buvo perpratę, kad karaliai, kaip ir kiekvienas žmogus, yra klystantys ir nusidedantys. Tas aiškiai matosi iš Karalių ir Metraščių knygų. Žinoma, tais laikais Izraelis dar neturėjo tokio valdžios padalijimo kaip šiandien, nebuvo ir parlamento, kontroliuojančio valdovus. Tačiau kontrolė egzistavo. Pirma, tai buvo pats Dievas, o antra – pranašai (žr. 2 Sam 11–12, 1 Kar 21).

Kad karalius būtina kontroliuoti, labai aiškiai pasakoma 2 Sam pabaigoje. Knyga pasakoja apie didžiausią visų laikų Izraelio valdovą Dovydą, kuris įsako suskaičiuoti savo tautą, t.y. kareivius (24,1–4). Tačiau į šį karaliaus sumanymą įsikiša Joabas (kairuomenės vadas), kuris drįsta karalių pataisyti, jį tam tikra prasme sudrausminti, ir kurio poelgis galų gale pasirodo teisingas. Jokio incidento neįvyksta, ir iš teksto suprantame, kad tai buvo teisėtas ir netgi pagirtinas pavaldinio poelgis.

Dovydo asmenybė puikiai atskleidžia žmogaus paradoksą: jis labai gabus, atlieka didžius darbus, bet – pažeidžiamas, daro klaidas ir sunkiai nusideda. Būtent todėl netobuliems žmonėms iš visų netobulų santvarkų geriausia yra demokratija. Nes tik ji viena turi priemones valdžiai riboti, ją kritikuoti ir, jeigu reikia, pašalinti.

Trečiąjį valdžių priežiūros lygmenį sudaro pati tauta, kuri kontrolę vykdo per rinkimus. Tauta už blogai valdančius nebalsuoja – taip jie pašalinami iš savo posto ir valdžios. Senojo Testamento laikais nebuvo tokio tautos atstovavimo, kokį turime šiandien. Tačiau savotiškas parlamentas Izraelyje visgi egzistavo. Jis vadinosi viso Izraelio susirinkimu, panašiai, kaip rašoma 1 Kar 12, 1. Iš 12 skyriaus irgi paaiškėja, kad su karaliumi kalbėjo ne visa tauta choru, o tik jos atstovai. Kai 15 eilutėje sakoma, kad "karalius neišklausė žmonių", tai reiškia, kad neišklausė tautos atstovų. Joz 23,2, kur sakoma, kad Jozuė "sušaukė visą Izraelį", pridėdamas patikslinimas: "seniūnus ir galvas, teisėjus ir apskaitininkus", irgi reiškia, kad tam tikrus atstovus.

Tie atstovai nebuvo laisvai renkami, bet ir nebuvo "nuleidžiami iš viršaus". Nors Iš 18, 13 Mozė raginamas išrinkti teisėjus ir seniūnus, tačiau iš Įst 1, 13 matome, kad jis tą darbą pirma deleguoja tautai: "Išrinkite išmintingus, sumanius bei patyrusius vyrus iš kiekvienos giminės". Kitaip tariant, pačios giminės turi išrinkti savo kandidatus ir

pristatyti Mozei. Mozė juos tik patvirtino ir "inauguravo".

Kaip jau minėta, karalių rinkdavo vienu metu ir Dievas, ir pati tauta (1 Sam 12, 13). Karalius prisiekdavo tautos atstovams (2 Sam 5, 3), kurie jį patvirtindavo tai tarnystei (1 Met 11, 3). Taigi Izraelio tauta niekuomet nebuvo nuošalėje ir visuomet netiesiogiai dalyvaudavo svarbiuose politiniuose sprendimuose. Tuo tarpu Atėnuose ir Romoje politinių sprendimų teisę teturėjo tik atitinkamai 20 ir 10 proc. suaugusių gyventojų.

Senajo Testamento tautos atstovai buvo tik reprezentantai, o ne delegatai, susaistyti įsipareigojimų juos delegavusiesiems. Šį principą perėmė visos Vakarų demokratinės valstybės. Kiekvienam parlamentarui suteikiamas vadinamasis "laisvas mandatas", kitaip tariant, kiekvienas parlamentaras atsakingas tik savo sąžinei ir Konstitucijai (Liet. Konst., str. 59). Jis atstovauja rinkėjų interesams, o ne vykdo jų įsakymus ir nurodymus. Parlamentarus galima vadinti savotiškais patikėtiniais, kurie nors ir ištikimai atstovauja rinkėjams bei jų interesams, tačiau laisvai priima savo sprendimus.

Šis principas iš šalies gali atrodyti nedemokratiškai, tačiau jis nepakeičiamas ir labai svarbus demokratijos elementas. Tik laisvas mandatas suteikia galimybę parlamentarui dirbti ne vien jį išrinkusiems rinkėjams, bet ir visai valstybei. Jeigu jis dirbtų tik savo rinkimų apylinkei, tuomet kiltų pagrįstų klausimų: kieno nuomonei jis turi paklusti? Visų gyventojų? Visų rinkėjų? Tik savo rinkėjų? Be to, kaip tą nuomonę tiksliai pamatuoti? Ar nekiltų pavojus iš rinkėjų atsirasti vienam ar keletai įtakingų asmenų, kurie pradėtų "prastūminėti" tik savo interesus? Kas atsitiktų Kėdainiuose, jeigu būtų panaikintas laisvasis mandatas (Darbo partijos pasiūlymai krypta link to)? Aišku, kad toks deputatas atstovautų tik "VU" (V. Uspaskicha), na, gal dar iš bėdos ir V. Muntianą.

Nigelas Ashfordas apibendrina:

"Masės vadovaujasi aistromis, emocijomis ir instinktais, pavyzdžiui, pavydu ir pykčiu, o ne protu ir dėmesingu svarstymu. Atstovaujamosios demokratijos paskirtis yra užtikrinti, jog, prieš priimant sprendimus, būtų apsvarstytos visos išvados ir pasekmės... Išrinktieji atstovai privalo turėti laiko, išminties ir žinių, kad galėtų svarstyti ir atidžiai išnagrinėti įstatymus bei sprendimus, daromus žmonių vardu" ("Laisvos visuomenės principai").

Žymus XVIII a. Anglijos konservatizmo teoretikas E. Burke priduria:

"Jis negali jums aukoti nei savo laisvos nuomonės, nei gerų sprendimų, nei budrios sąžinės – nė vienam asmeniui, nė vienai grupei... Iš savo reprezentanto jūs turėtumėte laukti ne tik stropaus darbo, bet ir laisvo apsisprendimo. Jei jis būtų priverstas visa tai aukoti vardan jūsų nuomonės, tai jis jums netarnautų ir jus apgaudinėtų".

Išvada: modernioji Vakarų demokratija yra puikus įrankis, kuriuo galima ne tik gerai naudotis, bet ir piktnaudžiauti. Ji negali išspręsti visų mūsų problemų, nes demokratinė dauguma ne visada yra teisi. Dėl šio neteisumo demokratija gali pavirsti į ideologiją, praeities filosofų su siaubu vadintą "masių viešpatavimu". Tačiau mūsų demokratijos savo aukščiausiais įstatymais bei visa teisine baze sukūrė saugiklius nuo tokių ir kitų nepageidaujamų apraiškų.

Didžiausia demokratijos stiprybė yra piliečiams teikiama laisvė. Dėl jos ir kiekvienas krikščionis kaip pilietis turi galimybę dalyvauti politiniuose procesuose – kiekvienam krikščioniui tai pats tiesiausias kelias būti druska ir šviesa. Būtent krikščionių atsakomybė, kad prisidengę demokratija, daugumos palaiminimo negautų amoralios idėjos, projektai ir praktikos. Taip pat didelė krikščionių atsakomybė, kad demokratija tvirtėtų ir leistų kuo gilesnes šaknis (žr. V. Radžvilo citatas) – jau vien dėl to, kad tos šaknys yra biblinės. Eiti į rinkimus ir dalyvauti partinėje veikloje yra krikščionių pareiga. Knygos "Watchman on the Wall" autoriai rašo: "Valdžios atžvilgiu Biblija iš mūsų reikalauja daugiau, nei tik melstis ir mokėti mokesčius. Mūsų pareiga rinkti dievobaimingus kandidatus, dėl šio veiksmo mes atsakome prieš Dievą". O dėl priekaišto, kad esą nėra ką rinkti, tai štai kas pasakytina: "Jeigu

tikintieji vengia dalyvauti vietinių partijų veikloje, tai netikintieji nusprendžia, kas patenka į partijų rinkimų sąrašus".

Tačiau paskutiniu sakiniu visgi tebūnie aiškiai pabrėžta: "Democracy may indeed be good, but it is not god" (David T. Koyzis) – galbūt demokratija tikrai gera, bet ji ne Dievas.

<http://www.lksb.lt/straipsniai/straipsnis-234.htm>